

Vogel-ABC

Vogelzang voor (ruim) 25 jaar Jørn T. Zeiler in de archeozoölogie

Redactie K. Esser & R. Lauwerier
Oostvoorne/Amersfoort 2017

Vale Gier – *Gyps fulvus*

Lengte 95-110 cm, spanwijdte 230-265 cm

Zeer groot, met brede vleugels die smaller toelopen in lange, donkere hand- en armpennen. Voorzijde van bovenvleugel lichtbruin, ondervleugel middelbruin met een of twee lichte banden; vrij korte staart en witachtige kraag en nek, grijzige poten en gelige snavel.¹²⁴

BonelInfo: 1 vermelding, vroegste: Romeinse tijd

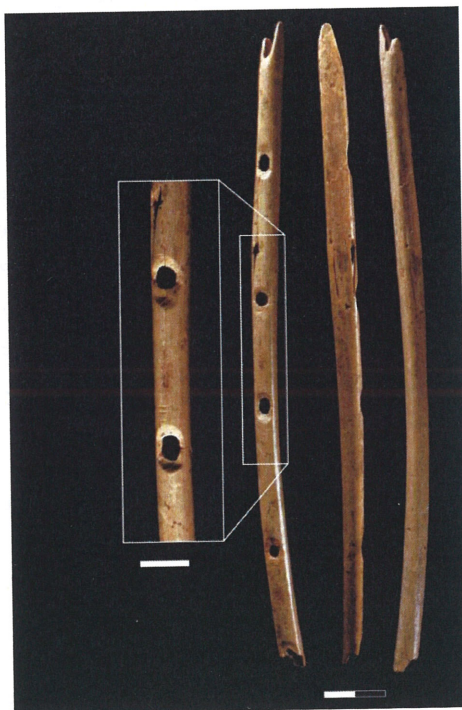
Een vroege fluit

Leendert Louwe Kooijmans

Bij opgravingen in 2008 werd in de grot Hohle Fels, 20 km ten westen van Ulm (Duitsland), een bijna complete fluit gevonden, gemaakt uit een radius van de Vale Gier.¹²⁵ Samen met andere fragmenten is dit veruit het oudste muziekinstrument dat we kennen. Tot onze grote

verrassing laat deze fluit zien dat het maken van muziek even ver teruggaat in de tijd als figuratieve kunst.

Kwetsbaar als zo'n vogelbot is, was de fluit in twaalf stukken gebroken, waarvan er elf in situ konden worden gedocumenteerd. Aanvullend werd nog een deel op de zeef gevonden. Die fragmenten lagen bijeen in een dunne leemlaag die het onderliggende Moustérien scheidde van een erop gelegen afzetting met artefacten uit de vroegste fase van het Aurignacien. Daarmee is de fluit gedateerd in het allereerste begin van het jong-paleolithicum, de tijd waarin de moderne mens, *Homo sapiens*, via de Donaucorridor Europa binnentrok. Lange tijd was dit een weerbarstige periode voor absolute datering, maar door ultrafiltratie van de monsters zijn nu ook de uitkomsten van C^{14} -dateringen uit deze tijd betrouwbaar. Bovendien reikt de calibratiecurve nu ook tot aan deze tijd, in het grensbereik van de C^{14} -methode. Met elkaar gaf dat een datering omstreeks 42.000 jaar geleden, gerekend in echte

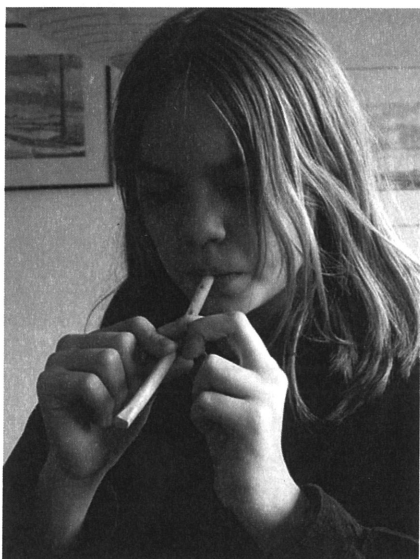
De Vale Gier-fluit van Hohen Fels. Met dank aan Nick Conard.

¹²⁴ Foto: Paco Gómez (Wikimedia Commons).

¹²⁵ De Nederlandse vondst van een Vale Gier betreft eveneens een fluit, daterend uit de Romeinse tijd.

kalenderjaren.

De fluit is, zoals gezegd, gemaakt uit een radius van de Vale Gier (*Gyps fulvus*). Het holle en licht gekromde bot was ideaal voor de vervaardiging: alleen de gewrichtskoppen moesten worden verwijderd. Er werden vervolgens vijf vingergaten aangebracht, op regelmatige

Bespelen van een replica van de fluit van Geißenklösterle. Naar Münzel *et al.* 2002.

afstanden, die heel precies werden uitgemeten. Daartoe waren bij elk gat vier lijntjes gegraveerd. In het proximale einde werden twee diepe V-vormige inkepingen gesneden bij wijze van mondstuk. Op het laatste gat is de fluit helaas gebroken. Het bewaard gebleven deel heeft een lengte van 21,8 cm. Oorspronkelijk kan de fluit niet veel langer zijn geweest dan 30 cm, want zo'n radius is niet meer dan 34 cm lang. Het was dus eigenlijk maar een betrekkelijk klein fluitje. Maar bij een lezing in Leiden liet de opgraver prof. Nick Conard een geluidsopname horen van het Amerikaanse volkslied, gespeeld op een replica. Dat demonstreert dat de toonzetting van deze allervroegste fluit al wel helemaal 'af' was naar ons huidige muzikale gehoor.

De Hohle Fels is een van een hele reeks grotten langs de bovenloop van de Donau, aan de zuidflank van de Schwäbische Alb. In de grot Geißenklösterle was al

eerder uit een groot aantal fragmenten uit het zeefresidu een iets kleiner stuk fluit met drie gaten samengesteld, 12,6 cm lang en gemaakt uit een radius van (waarschijnlijk Wilde) Zwaan (*Cygnus cygnus*). Deze is iets jonger dan die van de Hohle Fels, namelijk uit de 'klassieke' fase van het Aurignacien. Niet alleen in deze beide grotten, maar ook in de Vogelherd, wat verder oostelijk, werden enkele fragmenten gevonden. In alle drie grotten werden bovendien fragmenten aangetroffen van fluiten uit mammoetivoor, waarbij er in Geißenklösterle een uit 31 fragmenten kon worden gereconstrueerd. Het maken daarvan uit het harde ivoor was een veel grotere opgave en een technisch hoogstandje. Dit laat zien dat de fluit een integraal onderdeel vormde van de uitrusting van de Aurignaciens, tenminste in deze microregio, want we kennen ze (nog) niet van elders.

In dezelfde contexten zijn ook kleine driedimensionale uit ivoor gesneden figuurtjes gevonden, van dieren als mammoet, beer, paard, bizon, paard en leeuw, en van mensen. Het allervroegste, kleine en groteske 'Venus-beeldje' dat we kennen werd in de Hohle Fels vlak naast de fluit gevonden; een forse figuur van een man met een leeuwenkop, of een leeuwenhuid, in Hohlenstein-Stadel, een andere grot. Tezamen vormen zij een heel complex van de vroegste figuratieve kunst, naar we aannemen niet alleen maar een eenvoudige weergave van de omringende werkelijkheid, maar ook beladen met symboliek. Het was daarmee onderdeel van een geloofswereld en daarmee verbonden ritueel, al millennia vóór de oudste grotschilderingen. Het is een gerede optie dat de 'leeuwan' in feite een uitbeelding is van een tovenaar of sjamaan. Gezien de ruimtelijke associatie van de fluit en het Venus-beeldje in de Hohle Fels kan ook het maken van muziek daarbij een rol hebben gespeeld en zijn

opgevat als een vorm van magie. Dit alles laat zien dat de vroege Cro Magnons cultureel en in hun ideeënwereld contrasteerden met de laatste Neanderthalers, hoezeer we die momenteel ook hebben opgewaardeerd. De stimulans voor deze spectaculaire ontwikkelingen zou kunnen liggen in de confrontatie van de mensen met de glaciale condities in Europa. Beide, de dierfiguurtjes en de geassocieerde fauna in dezelfde grotten getuigen daarvan: zij woonden in een mammoetsteppe, met mammoet, wolharige neushoorn, rendier, paard, steenbok en holoenbeer, poolvos en sneeuwhaas. Dat stelde nieuwe en hoge eisen aan hun overlevingskunst.

Literatuur

Conard, N.J., M. Malina & S. C. Münzel 2009: New flutes document the earliest musical tradition in southwestern Germany, *Nature* 460, 737-740.

Higham, T., L. Basell, R. Jacobi, R. Wood, Chr. Bronk Ramsey & N.J. Conard 2012: Testing models for the beginnings of the Aurignacian and the advent of figurative art and music: The radiocarbon chronology of Geißenklösterle, *Journal of Human Evolution* 62, 664-676.

Münzel, S., F. Seeberger & W. Hein 2002: The Geißenklösterle Flute – discovery, experiments, reconstruction, *Orient-Archäologie* 10, Rahden (Marie Leidorf), 107-118.